

FILIP WOLAŃSKI
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Historyczny
ORCID: [0000-0002-4287-6911](https://orcid.org/0000-0002-4287-6911)

**PIŚMIENNICTWO REKTORÓW KOLEGIUM
JEZUICKIEGO W MIŃSKU W EPOCE SASKIEJ
JAKO PRZEJAW STRATEGII DUSZPASTERSKIEJ
I KOMUNIKACYJNEJ KOŚCIOŁA RZYMSKO-
KATOLICKIEGO W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM**

**WRITINGS OF THE RECTORS OF THE JESUIT COLLEGE IN MINSK IN
THE SAXON ERA AS A MANIFESTATION OF THE CATHOLIC MINISTRY
AND COMMUNICATION STRATEGY OF THE ROMAN CATHOLIC
CHURCH IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA**

ABSTRACT: The article presents analysis of writings of the rectors of the Jesuit college in Minsk and elaborates the history and activities of this institution. The achievements of four rectors of Minsk are described: Romuald Wojniłowicz, author of the collection “Holiday sermons for the whole year”, Józef Stanisław Rudomina, Teodat Ramułt, who wrote plays and short rhetorical works, and Franciszek Ksawery Ogiński, who described the history of St. Michael’s Church in Vilnius. The studied literature was considered a manifestation of the communication and pastoral strategy of the Roman Catholic Church in the Grand Duchy of Lithuania during the Saxon era.

KEYWORDS: Jesuits, schooling, Catholic ministry, Old Polish literature

W konsekwencji reform potrydenckich w Rzeczypospolitej, od schyłku XVI w. po XVIII stulecie, Kościół katolicki rozwinął w różnej formie aktywność służącą, najpierw przeciwstawieniu się postępom reformacji, a następnie wzmocnieniu

więzi z wiernymi¹. W pracy duszpasterskiej i przekazie nauczania Kościoła ważną rolę odgrywała strategia komunikacyjna wypracowywana przez elity intelektualne duchowieństwa, a praktykowana przez jego ogół. Liderami tego rodzaju działań byli jezuita, którzy nie tylko kreowali i modyfikowali metody kształcenia szlachty, ale również sposoby oddziaływania na wiernych z niższych warstw społecznych. Ich zgromadzenie potrafiło konsekwentnie realizować założenia tak rozumianego duszpasterstwa nie tylko w głównych ośrodkach Rzeczypospolitej, ale również w tych postrzeganych jako mniejsze lub prowincjonalne. Przykładem tego rodzaju aktywności było środowisko jezuitów mińskich, a śladem ich działalności zachowana spuścizna piśmiennicza.

Obecność zakonu jezuitów w Wielkim Księstwie Litewskim kojarzona jest powszechnie z datą ich przybycia do Wilna w 1569 r. i założenia tamtejszego kolegium². Już w 1586 r. powstało ważne kolegium w Radziwiłłowskim Nieświeżu ufundowane w 1584 r. przez prominentnego konwertyta Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotkę”³. Decyzja ta miała daleko idące skutki dla obecności jezuitów na Litwie. Kolegium nieświeskie bowiem oddziaływało, nie tylko kształcąc elity, ale również wspierając rozbudowę struktur organizacyjnych Towarzystwa Jezusowego. W pierwszej połowie XVII w. w Wielkim Księstwie istniało już osiem kolegiów, a kolejne lata przyniosły nowe fundacje. Konsekwencją rozwoju struktur zgromadzenia i aktywności zakonników, wspieranych przez Radziwiłłów, było założenie w 1657 r. w Mińsku stacji misyjnej początkowo zależnej od kolegium w Nieświeżu⁴.

---

¹ Zob. Stanisław Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 80–113.

² Co warto podkreślić, stało się to tylko pięć lat po założeniu pierwszego kolegium Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej w Braniewie w 1564 r. Symbolicznym wydarzeniem wskazującym na rolę, jaką chciano nadać ich działalności, było podniesienie kolegium wileńskiego do rangi akademii przez Stefana Batorego i papieża Grzegorza XIII w latach 1578–1579. Zob. Stanisław Bednarski, *Dwieście lat wileńskiej Akademii jezuickiej. Próba syntezy* [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, Lwów 1936, s. 289–294; Paulius Rabikauskas, *Założenie Uniwersytetu Wileńskiego*, „Lithuania”, 4 (1994), s. 21–27; Ludwik Piechnik, *Akademie i uczelnie jezuickie*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 68–71; *idem*, *Związki kulturalne dawnej Akademii Wileńskiej z Zachodem w latach 1570–1773*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków 1994, s. 110–125; zob. też Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, Lwów–Kraków 1900.

³ Zob. Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616). Wojewoda wileński*, Warszawa 2000; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień, Kraków 2004, s. 457–459.

⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 425.

Inicjatorem tej akcji był biskup smoleński Hieronim Sanguszko, który planował utworzenie od razu kolegium. W tym celu sfinansował zakup kamienicy przy Wysokim Rynku w samym centrum Mińsku i zapisał zakonnikom w testamencie 80 tys. zł zabezpieczone na swoich dobrach (najpierw Krupki, później Raków) z myślą o podniesieniu rangi placówki. Biskup przekazał również na wyposażenie kościoła sześć dużych srebrnych lichtarzy i srebrny krzyż. Niestety dla tego projektu po jego śmierci, w czasie zarazy w 1657 r., obalono testament i nie doszło do sfinalizowania ambitnych planów⁵. Na szczęście Sanguszko nie był jedynym dobroczyńcą jezuitów mińskich. W drugiej połowie XVII w. mimo różnych trudności ich placówka utrzymała się dzięki hojności wojewody trockiego Cypriana Brzostowskiego oraz kanclerza wielkiego litewskiego Marcjana Ogińskiego⁶. Ich wsparcie wyniosło w sumie ok. 100 tys. zł. zabezpieczonych na różnych dobrach. W efekcie sytuacja finansowa zakonników umożliwiła podniesienie rangi misji mińskiej, która od 1686 r. funkcjonowała jako rezydencja, aby od 1714 r. stać się kolegium, w którym stale pracowało od 10 do nawet 20 jezuitów⁷.

Jeszcze przed podniesieniem rezydencji do rangi kolegium, w latach 1700–1710, zbudowany został murowany kościół pw. Imienia Jezusa, Marii i św. Barbary. Natomiast od 1723 r. rozpoczęto wznoszenie murowanych budynków, które stopniowo zastąpiły wcześniejsze drewniane. Główną część przebudowy kolegium ukończono stosunkowo szybko, bo już u schyłku lat 30. XVIII w.⁸ Stabilna sytuacja materialna oraz dobre warunki pracy umożliwiły zakonnikom rozwinięcie wszechstronnej aktywności, zarówno edukacyjnej, jak i duszpasterskiej, która chyba największe efekty przynosiła w epoce saskiej i początkach doby stanisławowskiej, aż do czasu kasaty zgromadzenia.

Charakteryzując aktywność piśmienniczą jezuitów mińskich, ważne jest zarysowanie specyfiki prowadzonej przez nich działalności duszpasterskiej. Podobnie jak i w innych placówkach zakonu utworzono w Mińsku Bractwo św. Barbary oraz Bractwo Dobrej Śmierci. Co charakterystyczne, jezuita wygłaszali

⁵ Bolesław Kumor, *Sanguszko Hieronim Władysław, książę z linii kowelskiej (1611–1657)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 484.

⁶ Andrzej Rachuba, *Ogiński Marcjan Aleksander h. własnego (1632–1690)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 620.

⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 425.

⁸ Jedną z kaplic pw. św. Felicjana ufundował przy kościele wojewoda miński i znany pamiętnikarz Krzysztof Zawisza. Zob. *ibidem*, s. 426; Jerzy Paszcenda, *Kolegium jezuickie w Mińsku*, „Lituano-Slavico Posnaniensia. Studia Historiae Artium”, 5 (1992), s. 117–138; *idem*, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 2, Kraków 2000, s. 440.

kazania w języku białoruskim, m.in. w cerkwi św. Piotra i Pawła oraz podczas organizowanych w województwie mińskim misji ludowych, które dynamicznie rozwijały się w Rzeczypospolitej epoki saskiej. Starano się przy tych okazjach spowiadać na dużą skalę wiernych. Z czasem zaczęły także powstawać misje, które podlegały kurateli kolegium mińskiego, ulokowano je m.in. w Głuszynie, Radoszkowie, Illiczanach, Niżycach i Błoniach⁹.

Oczywiście celem działalności Towarzystwa Jezusowego w Mińsku była przede wszystkim edukacja młodzieży¹⁰. W początkach lat 70. XVII w. funkcjonowała w Mińsku klasa gramatyki, a u schyłku tej dekady zorganizowano klasy poetyki i retoryki. Pewne jest, że filozofii uczono tam od końca lat 20. XVIII w. Warto zwrócić uwagę na fakt, że przy szkole istniała bursa dla ubogich studentów. Niezwykle istotna była biblioteka, która zaczęła się rozwijać po przekazaniu ok. 200 książek przez biskupa wileńskiego Konstantego Brzostowskiego. Musiała ostatecznie osiągnąć znaczne rozmiary, ponieważ po przejęciu jej przez Komisję Edukacji Narodowej była oceniana jako zasobna¹¹.

Ważnym aspektem działalności jezuitów w całej Rzeczypospolitej było uprawiane przez nich pisarstwo religijne. Tradycja tego rodzaju piśmiennictwa łączyła się z misją zakonu i jego aktywnością społeczno-religijną. W XVI w. służyła przede wszystkim walce z reformacją, czego przejawem były m.in. przekłady Pisma Świętego na języki narodowe oraz opracowanie w tych językach katechizmów czy modlitewników. Tego rodzaju pisarstwo uprawiane było intensywnie jeszcze w połowie XVII w. W późniejszym okresie, zwłaszcza w początkach XVIII w. miejsce piśmiennictwa polemiczno-kontrowersyjnego zajęła przede wszystkim problematyka związana z teologią moralną, przekazywana głównie za pośrednictwem kaznodziejstwa. Natomiast z myślą o duchownych, uczniach szkół jezuickich oraz wymagającym odbiorcy świeckim tworzone dzieła ascetyczne i moralizatorskie¹².

---

⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 426. O gwałtownym wzroście liczby misji ludowych w XVIII w., w tym aktywności jezuitów mińskich pisał Jerzy Flaga: *Działalność duszpasterska Zakonów w drugiej połowie XVIII w.*, Lublin 1986, s. 159–184. Zob. też Robert Kosiński, *Rzeczpospolita oskarżonych narodów*, Szczecin 2003, s. 74; Stanisław Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej*, s. 371.

¹⁰ Piechnik, *Akademie i uczelnie*, s. 89–98; Stanisław Bednarski, *Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego*, s. 14–19.

¹¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 426.

¹² Bronisław Natoński, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna od XVI do XVIII w. Nauka i piśmiennictwo*, Kraków 2003, s. 130–166; Ludwig Piechnik, *Nowe elementy wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI w.*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego*, s. 20–29; zob. też Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelny teatr sławy. Teorie i praktyka twórczości pagnirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, Kraków 2003, s. 112–118.

Oczywiście cały czas żywe pozostawało zainteresowanie tematyką korespondującą z potrzebami wynikającymi z działalności edukacyjnej jezuitów¹³.

Konieczne jest wspomnienie także o rozwijającym się piśmiennictwie panegirycznym, którego rola w kulturze społeczeństwa Rzeczypospolitej rosła na przestrzeni XVII stulecia, aby w XVIII w. zyskać szczególnie wysoki status¹⁴. Tego rodzaju twórczość była ważna w wysoce zretoryzowanej kulturze ówczesnego społeczeństwa, dla którego dyskurs panegiryczny stał się swoistym kodem kulturowym, wpisanym w komunikację społeczną. Spektakularnym przykładem tego zjawiska była oprawa pogrzebowa¹⁵. W tym nurcie piśmiennictwa można umieścić wygłaszane i publikowane oracje okolicznościowe, a także różne rodzaje przepowiadania kaznodziejskiego¹⁶.

Należy podkreślić, iż aktywność piśmiennicza jezuitów mińskich w epoce saskiej korespondowała z opisanymi zjawiskami charakterystycznymi dla aktywności całego Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej. Podobnie jak we wszystkich innych zgromadzeniach zakonnych w kraju wśród autorów, których dzieła publikowano, przeważali przełożeni oraz zwierzchnicy zakonni. W Mińsku swoje dzieła drukowali tylko rektorzy kolegium, przy czym na szesnastu jezuitów

---

¹³ Stąd liczne i różnorodne publikacje nie tylko dzieł oryginalnych, ale i tłumaczeń dotyczących historii, geografii, przyrodoznawstwa, a także matematyki czy astronomii. Zob. Kazimierz Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007.

¹⁴ Niedźwiedź, *Nieśmiertelny teatr*, s. 89–95, 118–131.

¹⁵ Sławomir Baczewski, *Propagandowa rola szlacheckiego pogrzebu z XVII wieku w świetle kazań pogrzebowych*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, red. Henryk Suchojad, Warszawa 2001, s. 203–216; *idem*, *Kazanie pogrzebowe z pierwszej połowy XVII wieku jako spektakl władzy*, „Napis”, 12 (2006), s. 275–285.

¹⁶ Przede wszystkim były to kazania pogrzebowe, choć można do tej grupy zaliczyć kazania świąteczne, np. wygłaszane przy okazji popularnych w Rzeczypospolitej XVIII stulecia koronacjach wizerunków maryjnych i świętych. Zob. Julian Bartoszewicz, *Koronacje obrazów świętych*, [w:] *idem*, *Szkice z czasów saskich*, Kraków 1880, s. 197–217; Aleksandra Witkowska, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–1992*, [w:] *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*, red. Antoni Jackowski, Kraków 1996, s. 87–103; Andrzej Józef Baranowski, *Oprawy artystyczne „fet” i „celebracji” w czasach saskich*, [w:] *Arx Felicitatis. Księga pamiątkowa ku czci profesora Andrzeja Rottermunda w sześćdziesiątą rocznicę urodzin od przyjaciół, kolegów i współpracowników*, Warszawa 2001, s. 297–309; Tomasz Ciesielski, *Koronacje cudownych obrazów w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, [w:] *Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. Aleksander Jankowski, Andrzej Klonder, Bydgoszcz 2004, s. 195–211. Zob. też Andrzej Józef Baranowski, *Koronacje wizerunków maryjnych w czasach baroku. Zjawisko kulturowe i artystyczne*, Warszawa 2003.

sprawujących ten urząd w okresie rządów Wettinów tylko czterech mogło pochwalić się tego typu działalnością piśmienniczą.

Przede wszystkim należy wymienić w tej grupie Romualda Wojniłłowicza, który pełnił funkcję rektora w Mińsku w latach 1758–1763. Był już w tym czasie doświadczonym wykładowcą i wcześniejszym zarządcą wielu placówek zakonnych. Urodzony w 1714 r. Wojniłłowicz swoją drogę w zgromadzeniu rozpoczął w 1729 r. w Wilnie, gdzie kształcenie rozpoczął od studiów filozoficznych w latach 1732–1735. Tam również odebrał wykształcenie teologiczne w latach 1738–1742. Szybko otrzymał pierwsze stanowisko profesorskie i w latach 1743–1744 wykładał retorykę w Warszawie, następnie przeniósł się do Wilna, w którym w latach 1747–1748 został profesorem etyki. Ostatecznie związał się z prowincją litewską, gdzie od 1748 do 1756 r. działał w placówkach jezuickich rozsianych po województwie nowogrodzkim, ucząc m.in. filozofii i etyki w Nowogrodzku, a później filozofii w Nieświeżu. W tym czasie był także m.in. prefektem szkół w Nieświeżu oraz tamtejszej drukarni. Po rocznej pracy w Połocku, gdzie pełnił obowiązki profesora teologii scholastycznej w latach 1756–1757, awansował na stanowisko dziekana Wydziału Filozofii w Akademii Wileńskiej. Z Wilna Wojniłłowicz przeniósł się do Mińska, gdzie objął funkcję rektora. Jezuita zmarł w Warszawie w 1763 r.¹⁷

Wojniłłowicz dał dowód swoich zdolności intelektualnych, ale i organizacyjnych, wydając w 1756 r. zbiór pt. *Kazania święteczne na rok cały*¹⁸, który stanowi przykład piśmiennictwa kaznodziejskiego ściśle związanego ze zjawiskami kulturowymi ówczesnej Rzeczypospolitej. Wojniłłowicz dedykował swoje dzieło strażnikowi wojskiemu litewskiemu i pisarzowi nowogrodzkiemu Stanisławowi Bykowskiemu-Łopotowi, który wsparł finansowo wydanie przepowiadania jezuitę. W obszernym, liczącym 568 stron, zbiorze znalazło się 46 kazań napisanych w związku z różnymi świętami roku liturgicznego. Warto dodać, że jest to liczba relatywnie duża jak na ówczesne publikacje tego typu.

---

¹⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 761; *Encyklopedia powszechna. (Orgelbranda)*, t. 27, Warszawa 1867, s. 651.

¹⁸ Romuald Wojniłłowicz, *Kazania święteczne na rok cały Wielmożnemu Jegomości Panu Stanisławowi Łopotowi-Bykowskiemu strażnikowi wojskiemu W.K.L. staroście bobrujskiemu, wojskowemu i pisarzowi grodzkiemu województwa nowogrodzkiego, jako mecenasowi swojemu do ks. Romualda Wojniłowicza Soc. Jesu dedykowane [...] w drukarni radziwiłłowskiej Societatis Jesu, Nieśwież 1756.*

Zbiór Wojniłłowicza reprezentuje wszystkie najważniejsze komponenty składające się na staropolski przekaz kaznodziejski doby późnego baroku¹⁹, z jednej strony korespondujący z mentalnością religijną odbiorcy, z drugiej kreujący wyobrażenia wiernych w duchu potrydenckiej strategii komunikacyjnej Kościoła katolickiego. Odnajdujemy w nim odwołania do rytmu roku liturgicznego przy okazji kazań napisanych na wielkie święta kościelne, jak Wielkanoc (trzy kazania)²⁰ czy Zielone Świątki (dwa kazania)²¹. Może zaskakiwać brak kazania na pierwszy dzień Bożego Narodzenia, jest natomiast kazanie „Na św. Szczepana pierwszego męczennika”, czyli na drugi dzień tych świąt²². Znalazło się również kazanie „Na Nowy Rok” i „Na święto Trzech Króli”²³. Jezuita zamieścił także przepowiadanie poświęcone celebracji święta Wszystkich Świętych oraz Popielca, wreszcie Bożego Ciała²⁴.

Warto dodać, że aż siedem kazań poświęconych zostało kultowi maryjnemu, co należy uznać za przejaw promowania tego typu form pobożności, niezwykle ważnej w religijności społeczeństwa Rzeczypospolitej²⁵. Cykl kazań poświęcony Maryi należy uznać za kompletny. Wojniłłowicz rozpoczął zresztą symbolicznie swój zbiór od kazania „Na narodziny Najświętszej Panny”²⁶, uwzględnił wszystkie święta maryjne, dodał również kazanie „Na przeniesienie Domu Loretańskiego”²⁷.

Jezuita dokonał ciekawego doboru świętych, którym dedykowane zostały kazania. Dobór ów obrazuje oczywiste funkcjonowanie nawiązań do rytmu roku liturgicznego, np. w kazaniach na św. Marcina, św. Michała Apostoła czy w odniesieniu do kultów świętych kobiet, jak np. św. Anny czy św. Katarzyny²⁸. Autor rzetelnie zamieścił kazania dedykowane wszystkim najważniejszym świętym ewangelicznym oraz związanym z hagiograficzną tradycją wczesnochrześcijańską. Są również w zbiorze właściwe jezuitom odwołania do promowanych przez nich

---

¹⁹ Choć został opublikowany w 1756 r., bez wątplenia ze względów formalnych i treści przekazu wpisuje się w kaznodziejski metatekst charakterystyczny dla przepowiadania sprzed zmian, jakie zaszły w związku z wpływami oświecenia, czego powszechnie znanym symbolem były dzieła Stanisława Konarskiego poświęcone retoryce.

²⁰ Wojniłłowicz, *Kazania świąteczne*, s. 286–324.

²¹ *Ibidem*, s. 388–414.

²² *Ibidem*, s. 153–162.

²³ *Ibidem*, s. 174–199.

²⁴ *Ibidem*, s. 61–73, 215–230, 415–425.

²⁵ Zob. Karol Górski, *Problematyka historyczna kultu maryjnego*, „Nasza Przeszłość”, 13 (1961), s. 245–252; Piotr Chomik, *Kult ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII w.*, Białystok 2003.

²⁶ Wojniłłowicz, *Kazania świąteczne*, s. 1–11.

²⁷ *Ibidem*, s. 128–141.

²⁸ *Ibidem*, s. 73–99, 230–243, 508–517.

świętych wywodzących się z ich zgromadzenia, jak choćby Ignacego Loyoli czy mniej znanego, zwłaszcza w Rzeczypospolitej, Alojzego Gonzagi²⁹. Co może zaskakiwać, zabrakło kazania dedykowanego Stanisławowi Kostce. Należy wreszcie wspomnieć o obecności przepowiadania łączonych z tradycją państwową Rzeczypospolitej, a wspominających św. Stanisława i św. Kazimierza³⁰.

Jakość dyskursu Wojniłowicza z uwagi na poziom warsztatu retorycznego należy uznać za nieodbiegający od standardów epoki, choć musi być to zarazem ocena pozytywna wobec ciągle wzorcotwórczej roli przepowiadania jezuickiego. Oczywiście jego przepowiadanie nie dorównywało jakością kazaniom najlepszych oratorów zakonu tworzących w podobnym okresie, jak Kacper Balsam czy Karol Fabiani, niewątpliwie przewyższało jednak osiągnięcia przedstawicieli innych zgromadzeń, np. bernardynów czy karmelitów³¹.

Dwaj rektorzy kolegium mińskiego, którzy podjęli się wydania drukiem swoich pism, nie mogli poszczycić się tak obszerną publikacją jak Wojniłowicz, mieli jednak oryginalny dorobek, związany z aktywnością teatralną zgromadzenia. Zwłaszcza znany profesor retoryki i teologii moralnej Józef Stanisław Rudomina pozostawił po sobie warte odnotowania trzy sztuki teatralne wydane drukiem w latach 1713–1720, czyli w okresie, gdy pracował w Wilnie i Grodnie, nie będąc jeszczerektorem w Mińsku, którą to funkcję objął dopiero na rok przed swoją śmiercią w 1728 r.

Rudomina urodził się w 1689 r. i pochodził z Litwy, choć nie wiadomo dokładnie, gdzie przyszedł na świat. Studiował retorykę w Wilnie i Grodnie w latach 1718–1720, później dość szybko rozpoczął karierę wykładowcy: jako profesor filozofii w Nowogródku w latach 1720–1722, później w Połocku w latach 1722–1725, gdzie wykładał też grekę, następnie jako profesor teologii moralnej pracował w Wilnie w latach 1725–1726. Przed objęciem funkcji rektora w Mińsku od 1726 r. przez dwa lata wykładał teologię moralną w Braniewie. W związku z aktywnością piśmienniczą Rudominy warto dodać, że w czasie swojej pracy w Wilnie był również prefektem bursy muzyków³².

²⁹ *Ibidem*, s. 426–444, 518–527.

³⁰ *Ibidem*, s. 244–260, 361–376.

³¹ Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim, cz. 2: Kaznodziejstwo w Polsce od średniowiecza do baroku*, Kraków 2001, s. 127–128. Zob. też Filip Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki sańskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012; Anna Nowicka-Struska, *Ex fumo in lucem. Barokowe kaznodziejstwo Andrzeja Kochanowskiego*, Lublin 2008.

³² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 584.

Sztuki Rudominy przeznaczone były do wystawiania w kolegiach jezuickich i wpisywały się w tradycję przedstawień szkolnych służących praktycznemu wykorzystaniu umiejętności retorycznych nabytych w trakcie kształcenia przez uczniów³³. Rudomina napisał trzy krótkie dramaty osnute wokół tematyki historycznej, odnoszącej się również do historii Kościoła i wątków ewangelicznych³⁴. Ich wartość literacka jest niska, choć nie odbiegały poziomem od podobnej twórczości innych jezuitów. Należy je przede wszystkim traktować jako rodzaj piśmiennictwa użytkowego, przeznaczonego do potrzeb dydaktycznych, o tyle ciekawego, że pisanego dla uczniów kolegium mińskiego wywodzących się przede wszystkim z lokalnej szlachty. W tym sensie sztuki Rudominy stanowią ciekawy ślad kultury prowincjonalnej w Rzeczypospolitej i mogą być porównane z innymi tego rodzaju dramataми powstającymi np. w Nowogródku, Połocku czy Sandomierzu³⁵.

³³ Zob. Jan Poplatek, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce*, Wrocław 1957; Ryszard Montusiewicz, *Kultura retoryczna kolegiów w XVII i I połowie XVIII w. Rekonesans materialowy*, [w:] *Retoryka a literatura*, red. Barbara Otwinowska, Wrocław 1984, s. 193–210.

³⁴ Józef Stanisław Rudomina, *Pondus ignis in Statera Doloris sive Divisus aequa lance dolor, in minorensis Michaelis et Linum lento igne ob Christi Fidem extinctos ac Clementem Patrem, Filiorum inter Flammas cruciatum et cineres spectantem a Perillustri, Magnifica ac Nobili Humanitatis Palaestra Collegii Varsav. Soc. Jesu in lugubrem datus Scenam Anno Ignis consumentis Dei-Hominis 1713 Die (3) Aprilis*, [b.m.] 1714; *idem*, *Gryphus coronarij auri custos non minus sapientia quam candore Cygneo in Cygnoo Saïomani regis filio ope Gryphi Apollinei soluti, ad solium et coronam provento conspicuus iam vero declinante iterum post literarios ardores Protasevicio-academico Apolline sub umbram agnominis Cygnoo aviti Cygni Illustrissimi ac Excellentissimi domini domini Christophori Stanislai comitis in Bakszty Zawisza, Minsiensis, Czeczerscensis, Zeydescensis etc. etc. capitanei publico Palaemonii orbis et Gediminiae urbis spectaculo, metagymnastico dramate ab illustrissima, praenobili ac magnifica juventute almae academiae et universitatis Vilnensis Societatis Jesu propositus Anno auream mundo aetatem inferentis Dei 1714. Kalendis Augustis*, [b.m.] 1714; *idem*, *Corona Doloris in Labio Mensae Premislao II e Maioris Poloniae et Pomeraniae Duce, Insecundo Regiae Coronae Reasumptori, Inter proxima suae Coronationi Liberalia, illiberalium Parcarum manu rotata Theatralibus vero ludis, inter Bacchantium Hilaria, ab Illustrissima, Perillustri, Praenobili ac Magnifica Oratoriae Facultatis Juventute Almae Academiae et Universitatis Vilnensis Soc. Jesu evoluta. Anno Coronantis Nos in Misericordia Incarnati Dei 1719. 12 Kalendas Martii*, [b.m.] 1719; *idem*, *Calix memoriae e Cranio Sventoslai Kijoviensium Ducis oblioso Massico licentiosius indulgentibus Bacchiophilis drammatico apparatu ad cautelam propinatus a Perillustri Praenobili ac Magnifica, Oratoriae Facultatis Iuventute Collegii Isaykoviano-Grodnensis Societatis Jesu, Anno potantis nos Calice Salutaris Dei Hominis 1688, Salutis vero 1720. Idus 4 Februarii*, [b.m.] 1720; Karol Estreicher, *Bibliografia staropolska* (dalej: Estr.), t. 26, Kraków 1915, s. 470–471.

³⁵ Tadeusz Bieńkowski, *Dzieje ojczyste w jezuickim teatrze szkolnym w Polsce*, [w:] *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1993, s. 317; zob. też Jan Okoń, *Dramat i teatr szkolny sceny jezuickie XVII w.*, Wrocław 1970.

Drobnym dorobkiem piśmienniczym mógł poszczycić się Teodat Ramułt, rektor kolegium mińskiego w latach 1735–1736. Pochodził z powiatu pińskiego, gdzie urodził się w 1688 r. Do zakonu wstąpił w 1705 r., dłuższy czas pracował w Warszawie, ucząc najpierw retoryki w latach 1719–1720, później filozofii i teologii moralnej w latach 1725–1730, był również od 1729 r. prefektem jezuickich szkół w Warszawie³⁶. Później przeniósł się do Pińska, gdzie kierował kolegium, aby następnie od 1735 r. przejąć tego rodzaju zadania w Mińsku, w którym zmarł w 1736 r. Spod jego pióra wyszły argumenty do sztuki teatralnej opublikowane w formie krótkiej broszury w 1720 r., w okresie gdy pełnił funkcję profesora retoryki dla eksternów w kolegium jezuickim w Warszawie. Przypisywany jest mu również krótki dialog między wielkim księciem Witoldem a wielkim mistrzem Ulrichem von Jungingen, spisany według zaleceń retorycznych Kazimierza Wujuka-Kojałłowicza³⁷.

Charakteryzując wkład rektorów mińskich do piśmiennictwa elit Rzeczypospolitej, nie można pominąć Franciszka Ksawerego Ogińskiego, syna Marcjana Ogińskiego, dobroczyńcy zakonu i jednego z najważniejszych fundatorów kolegium mińskiego. Franciszek K. Ogiński wstąpił do zakonu w 1724 r. w Wilnie. Zastąpił jako zdolny kaznodzieja, zresztą zaczynał swoją karierę zakonną w tej roli w Mińsku w 1739 r., później został prefektem i sekretarzem szkół w Akademii Wileńskiej od 1740 do 1743 r. Wykładał prawo kanoniczne w Wilnie w latach 1740–1743, był także rektorem w Witebsku w latach 1746–1749, później w Nieświeżu od 1752–1753. W Mińsku sprawował urząd rektora w latach 1749–1752.

Spod pióra Ogińskiego wyszedł wydany w 1758 r. w Wilnie *Kościół S. Michała [...] na górze Nieświeskiej*³⁸, była to publikacja służąca popularyzacji miejsca

³⁶ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 561.

³⁷ Teodat Ramułt, *Acephalus in capite orbis natus a septicolli urbe peregre profectus. Collo Praecisus sub Smolenscensem Tartaricam obsidionem Collegii Duneburgensis S. J. D Mercurius Martyr. Sub Lugubres Theadriex Passionis Ferias ad Theatrales Agnes Publico Funeri Expositus. Ab Illustrissima, perillustrii, magnifica oratoriae facultatis juventute, Collegii Varsoviensis Societatis Jesu. Anno inclinato capite morientis in Cruce Dei 1720 die 23 Martis. Argumentum; idem, Bellaria super mensas debellatoris Litvaniae Alexandri Vitoldi triginta millibus Caputum ad interneccionem uno Marte deletis instructissima, ad pocula Bacchi. A perillustri prae nobili, ac magnifica juventute Collegii Pincensis Soc. Jesu famelico spectatori oculo in osonium exhibita. Anno 1717. die...*, [b.m.d.]; Estr. t. 12, s. 446.

³⁸ Franciszek Ksawery Ogiński, *Kościół S. Michała y wszystkich chorów anielskich na górze Nieswieskiej, w którym Bóg rozliczne dobrodzieystwa cudownie ludziom za przyczyną św. Aniołów pokazuje. Z przydatkiem nabożeństwa y cudów od swych początków do Roku 1751 opisany*, Wilno 1758; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 471.

uznanego za ważne, jako miejsce kultu przynajmniej dla lokalnej społeczności i jezuitów. Kościół św. Michała wznosił się na tzw. Górze Świętych Aniołów lub św. Michała na przedmieściach Nieświeża, obok niego w XVII w. wzniesiono jezuicki Dom III probancji, który w 1760 r. został zmieniony w dom nowicjatu³⁹. Ogiński znał to miejsce z autopsji, a nawet sprawował nad nim kuratelę jako rektor. Jezuita w sposób typowy dla tego rodzaju piśmiennictwa przedstawił historię nieświeskiej świątyni, ale zgodnie z konwencją retoryczną osią dyskursu uczynił opisy cudów i niezwykłych wydarzeń, które miały mieć tam miejsce za sprawą interwencji Opatrzności. Oprócz charakterystycznych dla tego typu piśmiennictwa opisów cudów w dziele Ogińskiego znalazły się informacje o wydarzeniach związanych z przeszłością Radziwiłłów. Za przykład tego rodzaju zdarzenia może posłużyć opowieść o konwersji z luteranizmu na katolicyzm Doroty Henrietty z Przebendowskich Radziwiłłowej, żony Jana Mikołaja Radziwiłła⁴⁰. Swoje dzieło jezuita zaopatrzył również w modlitwy i nabożeństwa, odnoszące się do duchowości łączonej z kultami promowanymi. Jest to zarazem mimo wszystko ciekawy przykład dość typowej literatury dewocyjnej, na którą w epoce saskiej dynamicznie rosło zapotrzebowanie.

Dorobek wydawniczy rektorów mińskich nie jest duży, jednak dobrze oddaje specyfikę aktywności intelektualnej jezuitów w dobie saskiej. Jest to piśmiennictwo solidne formalnie i niewątpliwie pragmatycznie ukierunkowane ku odbiorcy katolickiemu oraz uczniów kolegiów zakonnych. Co warto podkreślić, był to dorobek ściśle powiązany z osobistymi zainteresowaniami zakonników, oddający charakter prowadzonej przez nich pracy w zgromadzeniu. Ciekawie na tle piśmiennictwa w Rzeczypospolitej w epoce saskiej rysuje się przepowiadanie Romualda Wojniłowicza oraz dzieło Franciszka Ksawerego Ogińskiego. Były to dzieła ściśle związane z aktywnością duszpasterską jezuitów. Dla współczesnych badaczy stanowią one ciekawy ślad formacji intelektualnej reprezentowanej przez ówczesne elity duchowieństwa rzymskokatolickiego w Rzeczypospolitej oraz przejaw strategii komunikacyjnej i duszpasterskiej Kościoła w tym okresie. Co więcej ukazuje potencjał prowincjonalnego w tym okresie ośrodka jezuickiego, którego możliwości były znacznie mniejsze od choćby wspieranego przez Radziwiłłów pobliskiego kolegium w Nieświeżu.

---

³⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 459; Jerzy Paszcenda, *Góra Anielska pod Nieświeżem*, [w:] *W kręgu badań nad sztuką polską. Studia z historii i kultury*, red. Karol Majewski, Lublin 1983, s. 77–85.

⁴⁰ Ogiński, *Kościół S. Michała*, k. G4v.

SUMMARY

The article presents the writings of the rectors of the Jesuit college in Minsk. The studied literature is treated as a manifestation of the communication and pastoral strategy of the Roman Catholic Church in the Grand Duchy of Lithuania during the Saxon era. The process that led to the foundation of the residence and later the Jesuit college in Minsk is described. The types and specificity of pastoral activities of this order in the Grand Duchy of Lithuania are characterized. The literature of the rectors of the Minsk congregation is presented as an example of typical publications issued by intellectually active representatives of religious authorities. Attention is drawn to the achievements of four Minsk rectors, mainly Romuald Wojniłowicz, who was the author of an extensive collection called "Holiday sermons for the whole year." Analysis of the collection's contents is carried out, which seems to be strongly inscribed in the Old Polish preacher's metatext and shows clear links with the literature of the late Baroque period, without any clear influence of the style and pragmatics of the Enlightenment. The works of Józef Stanisław Rudomina and Teodat Ramułt, authors of Jesuit theatrical plays and small rhetorical works, are also characterized. Finally, the figure of Franciszek Ksawery Ogiński is recalled, who penned a history of St. Michael's Church in Vilnius. The analysis allows for exposition of the intellectual formation of the studied Roman Catholic clergy and pastoral practice related to their writing.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- Ogiński Franciszek Ksawery, *Kosciół S. Michała y wszystkich chorów anielskich na górze Nieswieskiej w którym Bog rozliczne dobrodzieystwa cudownie ludziom za przyczyną św. Aniołów pokazuje: z przydatkiem nabożeństwa y cudów od swych początków do Roku 1751 opisany*, Wilno 1758.
- Ramułt Teodat, *Acephalus in capite orbis natus a septicolli urbe peregre profectus. Collo Praecisus sub Smolenscensem Tartaricam obsidionem Collegii Duneburgensis S.J. D Mercurius Martyr. Sub Lugubres Theadriex Passionis Ferias ad Theatrales Agnes Publico Funeri Expositus. Ab Illustrissima, perillustrii, magnifica oratoriae facultatis juventute, Collegii Varsoviensis Socieitatis Jesu. Anno inclinato capite morientis in Cruce Dei 1720 die 23 Martis. Argumentum; idem, Bellaria super mensas debellatoris Litvaniae Alexandri Vitoldi triginta millibus Caputum ad internecionem uno Marte deletis instructissima, ad pocula Bacchi. A perillustri prae nobili, ac magnifica juventute Collegii Pincensis Soc: Jesu famelico spectatoris oculo in opsonium exhibita. Anno 1717. die...*, [b.m.d.].
- Rudomina Józef Stanisław, *Pondus ignis in Statera Doloris sive Divisus aequa lance dolor, in minorenes Michaellem et Linum lento igne ob Christi Fidem extinctos ac Clementem Patrem, Filiorum inter Flammam cruciatum et cineres spectantem a Perillustri, Magnifica ac Nobili Humanitatis Palaestra Collegii Varsav. Soc. Jesu in lugubrem datus Scenam Anno Ignis consumentis Dei-Hominis 1713 Die (3) Aprilis*, [b.m.] 1714.

- Rudomina Józef Stanisław, *Gryphus coronarij auri custos non minus sapientia quam candore Cygneo in Cygnoo Saiomani regis filio ope Gryphi Apollinei soluti, ad solium et coronam provecto conspicuus iam vero declinante iterum post literarios ardores Protasevicio-academico Apolline sub umbram agnominis Cygnoo aviti Cygni Illustrissimi ac Excellentissimi domini domini Christophori Stanislai comitis in Bakszty Zawisza, Minsiensis, Czeczerscensis, Zeydescensis etc. etc. capitanei publico Palaemonii orbis et Gediminiae urbis spectaculo, metagymnastico dramate ab illustrissima, prae nobili ac magnifica juventute almae academiae et universitatis Vilnensis Societatis Jesu propositus Anno auream mundo aetatem inferentis Dei 1714. Kalendis Augustis, [b.m.] 1714.*
- Rudomina Józef Stanisław, *Corona Doloris in Labio Mensae Premislaw II e Maioris Poloniae et Pomeraniae Duce, Insecundo Regiae Coronae Reasumptori, Inter proxima suae Coronationi Liberalia, illiberalium Parcarum manu rotata Theatralibus vero ludis, inter Bacchantium Hilaria, ab Illustrissima, Perillustri, Praenobili ac Magnifica Oratoriae Facultatis Juventute Almae Academiae et Universitatis Vilnensis Soc. Jesu evoluta. Anno Coronantis Nos in Misericordia Incarnati Dei 1719. 12 Kalendas Martii, [b.m.] 1719.*
- Rudomina Józef Stanisław, *Calix memoriae e Cranio Sventoslai Kijoviensium Ducis obliwioso Massico licentiosius indulgentibus Bacchiophilis drammatico apparatu ad cautelam propinatus a Perillustri Praenobili ac Magnifica, Oratoriae Facultatis Juventute Collegii Isaykoviano-Grodnensis Societatis Jesu, Anno potantis nos Calice Salutaris Dei Homini 1688, Salutis vero 1720. Idus 4 Februarii, [b.m.] 1720,*
- Wojniłowicz Romuald, *Kazania święteczne na rok cały Wielmożnemu Jegomości Panu Stanisławowi Łopotowi-Bykowskiemu strażnikowi wojskiemu W.K. L. starości bobrujskiemu, wojskowemu i pisarzowi grodzkiemu województwa nowogródzkiego, jako mecenasowi swojemu do ks. Romualda Wojniłowicza Soc. Jesu dedykowane [...] w drukarni radziwiłłowskiej Societatis Jesu, Nieśwież 1756.*
- Baczewski Sławomir, *Kazanie pogrzebowe z pierwszej połowy XVII wieku jako spektakl władzy, „Napis”, seria XII, 2006, s. 275–285.*
- Baczewski Sławomir, *Propagandowa rola szlacheckiego pogrzebu z XVII wieku w świetle kazań pogrzebowych, [w:] Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci, red. Henryk Suchojad, Warszawa 2001, s. 203–216.*
- Baranowski Andrzej Józef, *Koronacje wizerunków maryjnych w czasach baroku. Zjawisko kulturowe i artystyczne, Warszawa 2003.*
- Baranowski Andrzej Józef, *Oprawy artystyczne „fet” i „celebracji” w czasach saskich, [w:] Arx Felicitatis. Księga pamiątkowa ku czci profesora Andrzeja Rottermunda w sześćdziesiątą rocznicę urodzin od przyjaciół, kolegów i współpracowników, Warszawa 2001, s. 297–309.*
- Bartoszewicz Julian, *Koronacje obrazów świętych, [w:] idem, Szkice z czasów saskich, Kraków 1880, s. 197–217.*
- Bednarski Stanisław, *Dwieście lat wileńskiej Akademii jezuickiej. Próba syntezy, [w:] Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, t. 1, Lwów 1936, s. 289–294.*

- Bednarski Stanisław, *Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków 1994, s. 14–19.
- Bieńkowski Tadeusz, *Dzieje ojczyste w jezuickim teatrze szkolnym w Polsce*, [w:] *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1993, s. 315–318.
- Chomik Piotr, *Kult ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII w.*, Białystok 2003.
- Ciesielski Tomasz, *Koronacje cudownych obrazów w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, [w:] *Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. Aleksander Jankowski, Andrzej Klonder, Bydgoszcz 2004, s. 195–211.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień, Kraków 2004.
- Encyklopedia powszechna (Orgelbranda)*, t. 27, Warszawa 1867.
- Flaga Jerzy, *Działalność duszpasterska Zakonów w drugiej połowie XVIII w.*, Lublin 1986.
- Górski Karol, *Problematyka historyczna kultu maryjnego*, „*Nasza Przeszłość*”, 13 (1961), s. 245–252.
- Jasnowski J., *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Warszawa 1939.
- Kempa Tomasz, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616). Wojewoda wileński*, Warszawa 2000.
- Kościelny Robert, *Rzeczpospolita oskarżonych narodów*, Szczecin 2003.
- Kumor Bolesław, *Sanguszko Hieronim Władysław, książę z linii kowelskiej (1611–1657)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 482–484.
- Litak Stanisław, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994.
- Litak Stanisław, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.*, Lublin 2004.
- Montusiewicz Ryszard, *Kultura retoryczna kolegiów w XVII i I połowie XVIII w. Rekonstrucja materiałowa*, [w:] *Retoryka a literatura*, red. Barbara Otwinowska, Wrocław 1984, s. 193–210.
- Natoński Bronisław, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna od XVI do XVIII w. Nauka i piśmiennictwo*, Kraków 2003.
- Niedźwiedź Jakub, *Nieśmiertelny teatr sławy. Teorie i praktyka twórczości panegirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, Kraków 2003.
- Nowicka-Struska Anna, *Ex fumo in lucem. Barokowe kaznodziejstwo Andrzeja Kochanowskiego*, Lublin 2008.
- Okoń Jan, *Dramat i teatr szkolny sceny jezuickiej XVII w.*, Wrocław 1970.
- Panuś Kazimierz, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, cz. 2: *Kaznodziejstwo w Polsce od średniowiecza do baroku*, Kraków 2001.
- Paszenda Jerzy, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 2, Kraków 2000.

- Paszenda Jerzy, *Góra Anielska pod Nieświeżem*, [w:] *W kręgu badań nad sztuką polską. Studia z historii i kultury*, red. Karol Majewski, Lublin 1983, s. 77–85.
- Paszenda Jerzy, *Kolegium jezuickie w Mińsku*, „Lituano-Slavico Posnaniensia. Studia Historiae Artium”, 5 (1992), s. 117–138.
- Piechnik Ludwik, *Akademie i uczelnie jezuickie*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. Marian Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 51–102.
- Piechnik Ludwik, *Nowe elementy wniesione przez jezuitów do szkolnictwa polskiego w XVI w.*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków 1994, s. 20–29.
- Piechnik Ludwik, *Związki kulturalne dawnej Akademii Wileńskiej z Zachodem w latach 1570–1773*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków 1994, s. 110–125.
- Poplatek Jan, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce*, Wrocław 1957.
- Rabikauskas Paulius, *Założenie Uniwersytetu Wileńskiego*, „Lithuania”, 4 (1994), s. 21–27.
- Rachuba Andrzej, *Ogiński Marcejan Aleksander h. własnego (1632–1690)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 618–620.
- Puchowski Kazimierz, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007.
- Witkowska Aleksandra, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–1992*, [w:] *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*, red. Antoni Jackowski, Kraków 1996, s. 87–103.
- Wolański Filip, *Kaznodziejstwo bernardyńskie w staropolskim systemie komunikacji społecznej schyłku epoki saskiej. Studium kształtowania wyobrażeń i postaw*, Toruń 2012.
- Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce*, Lwów–Kraków 1900.

O AUTORZE

dr hab. Filip Wolański, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego – pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Historyk kultury specjalizujący się w problematyce: staropolskich podróży, edukacji, a także kaznodziejstwa oraz komunikacji społecznej. Swoje badania lokuje przede wszystkim w pierwszej połowie XVIII w. Adres e-mail: filip.wolanski@uwr.edu.pl.

